

สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชน
พุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
MODEL CREATION OF SUSTAINABLE COMMERCIAL TIMBER
GROWING OF BUDDHIST AGRICULTURIST COMMUNITIES
IN SOUTHERN ISAN

¹ประยงค์ ศรีไชย, ²พระสถุทธิ์ สุ่มโน, ³พระมหาประยูร ช่างการ (ติกขปถโญ)
และ ⁴พระศรีรัตน์ ศรีสง่า (สิริรัตน)

¹Prayong Sornchai, ²Phra sarit Sumano (Boonyai),
³Phramaha Prayoon Changkan (Tikkapanyo) and ⁴Phra Srirat Srisanga (Sirirantano)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Prayong_S@gmail.com

Received: September 15, 2023; **Revised:** November 20, 2023; **Accepted:** December 1, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ 2) เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ 3) เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ผลการศึกษาพบว่า 1) ปัญหาการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่าป่าชุมชนบางแห่งมีการบุกรุกและยังไม่มีมีการรังวัดที่ดินต้องเป็นปัจจุบัน เกษตรกรยังกังวล การตัด ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์ไม้ในที่ดินของตน ยังต้องขออนุญาตทุกขั้นตอน กลไกด้านราคาและด้านการตลาดยังมีส่วนสำคัญในการจัดการเชิงพาณิชย์ 2) การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า มีจุดเด่นด้านการอนุรักษ์ป่า โดยใช้อาสาสมัคร ประชาชน กลุ่มเป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้ามาจัดการ การใช้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผี มาเป็นเงื่อนไขในการอนุรักษ์ทำให้เกิดความหวาดกลัวไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ มีการบวชต้นไม้ ทำแนวกันไฟป่า อีกทั้งมีการปลูก

¹ อาจารย์, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

² อาจารย์, สาขาวิชาศาสนาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

³ อาจารย์, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

⁴ อาจารย์, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ต้นไม้ทดแทน การปิดป่าชั่วคราว พัฒนาป่าเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางธรรมชาติและนิเวศวิทยา ตลอดจนการออกระเบียบข้อบังคับป่าชุมชน 3) วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า เป็นข้อด้อยของเกษตรกรที่ไม่มีการวิเคราะห์ต้นทุนตามหลักวิชาการ แต่เกษตรกรบางรายเห็นว่าต้องการอนุรักษ์ และเป็นมรดก แก่ลูกหลาน ด้านระบบการปลูกและการจัดการ สามารถแยกออกได้เป็น 3 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ 2 ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ 3 ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่า เชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ได้รูปแบบเป็น “การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง” คือ ปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ พร้อมปลูกพันธุ์ไม้เพื่อบริโภคและใช้สอยแซมป่าเศรษฐกิจ การปลูกและการจัดการตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ โดยหลักการพึ่งพิงกันของพืชตามธรรมชาติ สอดคล้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “อิทัปปัจจยตา” และเป็นการพัฒนาต่อยอดจากการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ต่อไป

คำสำคัญ : รูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์, ชุมชนพุทธเกษตร, อีสานใต้

Abstract

This research titled “Model Creation of Sustainable Commercial Timber Growing of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan” included 3 objectives: 1.to study the problem of timber growing of the Buddhist communities in southern Isan; 2. to study the promotion of timber growing management of the Buddhist communities in southern Isan; and 3 .to analyze the capital of timber growing management of the Buddhist communities in southern Isan. Findings of this research were as follows. 1) Regarding the problem of timber growing, it was found that community forests in some areas were encroached and forest areas have not been thoroughly surveyed. Agriculturists felt concerned on the laws for harvesting and processing the timbers in their own lands. All these stages must be officially permitted. Market and price mechanisms were also crucial in commercial management. 2) For the promotion of community forest management, it was found that the strength in management was the forest conservation through voluntary task forces, the formal and informal groups of people. The spiritual beliefs were also a condition in forest conservation that made the people dare not to cut any plants in the forest. There were also other activities including: organizing timber ordination ceremonies; building fire barriers; replanting forests; seasonally closing the forests; developing the forests as a natural and ecological learning source; and establishing rules and regulations for conserving the community forests. 3) In analyzing the capital of timber growing management, the weakness of the agriculturists was that

they had not technically analyzed the capital. Some agriculturists rather grew timbers for conservation and as an inheritance for their children. Regarding growing and managing system, it could be divided into 3 models including: 1) growing timbers and other economic plants in the same plot of land for living and raising animals; 2) growing timbers and cultivating mushrooms, gathering natural red ant eggs, and using as pasture land. 3) growing timbers without other plants in the same plot of land. The research team analyzed and synthesized the creation of timber growing management model of the Buddhist communities in southern Isan as “sustainable commercial timber growing of Buddhist agriculturist communities in southern Isan through a mixed and interdependent model” through growing economic timbers together with plants for short-term consumption in forms of organic farming through the natural interdependency of plants in accordance with the Buddhist Dhamma principle (Itappaccayata) that the subsistence farming could be further developed towards commercial agriculture.

Keywords: Model of Commercial Timber Growing Management, Buddhist Agriculturist Communities, Southern Isan

บทนำ

ทรัพยากรป่าไม้เป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงของ ประเทศ มาเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่อดีตมาจนถึงบัดนี้ ประเทศไทยปัจจุบันในกระแสการปลูก ต้นไม้ โดยเฉพาะไม้ยืนต้นกำลังมีความตื่นตัวในภาคประชาสังคม ผสมกับปัจจัยเสริมต่างๆ เชิง นโยบายภาครัฐ เช่น ยุทธศาสตร์ชาติ ยุทธศาสตร์และแผนงานการส่งเสริมไม้เศรษฐกิจแบบครบ วงจร การใช้ต้นไม้เป็นหลักประกันทางธุรกิจ การแก้ไขกฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมและสนับสนุน การจัดการป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพ สามารถอำนวยความสะดวกต่อชุมชน สร้างความตระหนักใน การอนุรักษ์ป่าไม้ของประชาชน เป็นส่วนส่งเสริมให้ชุมชนและท้องถิ่นเข้มแข็ง และเป็นการพัฒนา ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน เอกสารนี้ กล่าวถึง เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจใน ภาพรวมของประเทศไทย รวมทั้ง องค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านนโยบาย ยุทธศาสตร์ และ ปัจจัยเสริมความสำเร็จของการปลูกป่าทั้งเชิงวิชาการและการจัดการสวนป่าอย่างยั่งยืน เนื้อหาใน เอกสาร ครอบคลุมแนวทางการส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศไทยใน หลากหลายมิติ และแต่ละบทมีความสอดคล้องต่อเนื่อง อันประกอบด้วยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เป็นการรวบรวมจากองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสร้างสวนป่า รวมทั้งเอกสาร ผลงานทาง วิชาการ เอกสารประกอบการบรรยาย ตลอดจนเนื้อหาจากการฝึกอบรมดูงานทั้งภายในและ ต่างประเทศ รวมทั้งข้อมูลจากยุทธศาสตร์ชาติ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ แผนแม่บทด้านการสร้างการ จัดการป่าไม้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ บนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อ สิ่งแวดล้อม

สำหรับโครงการวิจัยย่อยชุดนี้ได้มุ่งการหารูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ 3 จังหวัด ประกอบด้วย อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร ที่ได้มาจากการศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชน การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน และวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ แล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และเชื่อมโยงไปสู่การสร้างเครือข่ายในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ใน 3 จังหวัดดังกล่าวต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
2. เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
3. เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) ได้ดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชนชุมชน นักวิชาการ ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร รวม 3 จังหวัดๆ ละ 5 คน รวมทั้งหมด 15 คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นบุคคลที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวกับ การศึกษาสภาพและกระบวนการตลอดทั้งวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุม การสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล จากการสัมภาษณ์ สังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์ภาคสนาม และสนทนากลุ่มเกี่ยวกับปัญหา การส่งเสริมการปลูกป่า การวิเคราะห์ต้นทุน การจัดการป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ โดยการสรุป วิเคราะห์และสังเคราะห์ในเชิงพรรณนาต่อไป

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง“สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” จากการเก็บรวบรวมข้อมูล สรุปผลได้ดังนี้ คือ

1. ปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า

1.1 ปัจจัยด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน เกษตรกรมีเอกสารสิทธิ สำหรับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ประกอบด้วย โฉนดที่ดินและเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 โดยเป็นโฉนดที่ดินจำนวน 7 ราย มีเนื้อที่ขนาดตั้งแต่ 1 ไร่ 2 งาน 94 ตารางวา ถึง 13 ไร่ และเป็นเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 จำนวน 7 ราย มีเนื้อที่ขนาดตั้งแต่ 3 ไร่ ถึง 10 ไร่ ป่าชุมชน 5 แห่ง 6 แปลง มีลักษณะป่าชุมชนที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน และที่ป่าชุมชนที่ขึ้นทะเบียนแล้ว เนื้อที่ดินตั้งแต่ 40 ไร่ไปจนถึง 1,500 ไร่เศษ ป่าชุมชน 2 แห่งมีการบุกรุกของประชาชน และป่าชุมชน 1 แห่ง มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ล.) ระบุจำนวนที่ดินชัดเจนไว้แล้ว มีการบุกรุกภายหลังยังไม่มี การรังวัดที่ดินที่ถูกต้องเป็นปัจจุบัน

1.2 ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนการสนับสนุนแหล่งทุน พบว่า ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนที่สำคัญ 2 ทาง คือ ครอบครัว และหน่วยงานราชการสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้ ความรู้ทางวิชาการ เงินทุนและสินเชื่อสำหรับป่าชุมชน รวมทั้งด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่า แต่ยังไม่ทั่วถึง

1.3 โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย พบว่า ปัญหาการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในพื้นที่ที่เป็นโฉนดที่ดิน ยังจะต้องขออนุญาตดำเนินการ

1.4 ปัจจัยด้านระบบการปลูกและการจัดการ พบว่า สามารถแยกออกได้เป็น 3 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ 2 ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ 3 ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

1.5 ปัจจัยด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ พบว่า เกษตรกรมีปัญหาในการหาข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงกลไกการตลาด มีเพียงบางรายที่จัดทำเป็นเครือข่ายในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

1.6 ปัจจัยด้านธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ พบว่า แนวคิดของเกษตรกรมีมุมมองป่าว่า เป็นสิ่งจำเป็นที่ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกัน และมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยป่า การปรับเปลี่ยนจากการปลูกป่าเพื่อยังชีพ มาเป็นเพื่อเชิงพาณิชย์ นั้น กลไกราคาและด้านตลาดมีความสำคัญ

2. การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

2.1 กิจกรรมด้านอนุรักษ์

2.1.1 การจัดบุคคลเพื่อเป็นผู้ตรวจสอบ การลาดตระเวน เพื่อป้องกันการรุกป่า เป็นราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) และราษฎรที่มีที่ดินที่นาติดกับป่าชุมชน มีคณะกรรมการ

ป่าชุมชนช่วยตรวจสอบการรุกราน ทำรั้วคอนกรีตสูงกั้นแนวเขตป่า การใช้ภาวะผู้นำและความเป็นพระสงฆ์ที่ชาวบ้านศรัทธา

2.1.2 การใช้ความเชื่อ ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ พื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นป่าช้า เป็นดอนปู่ตา เนื่องจากอาศัยความเชื่อของชาวบ้าน มีความหวาดกลัวภูตผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณนั้น และไม่กล้าจับสัตว์ต่าง ๆ มากินเป็นอาหาร

2.1.3 การทำแนวกันไฟ รูปแบบของแนวกันไฟ เป็นไปตามสภาพของป่าชุมชนแต่ละแห่ง เช่น ใช้วิธีเก็บกวาดเศษใบไม้ที่ร่วงหล่น ตัดถนนคอนกรีตตัดผ่าน ตัดถนนล้อมรอบป่าชุมชน มีการแผ้วถางเป็นทางเดินเพื่อเป็นแนวกันไฟ

2.1.4 การบวชต้นไม้เพื่อการอนุรักษ์และป้องกันการลักลอบตัดฟัน ต้นไม้ต้นใดที่ผ่านการบวชแล้ว ชาวบ้านจะไม่ตัดเด็ดขาด

2.2 กิจกรรมด้านการฟื้นฟู

2.2.1 การปลูกต้นไม้ทดแทน ผู้นำที่เข้มแข็งและเอาใจใส่อนุรักษ์ป่าไม้ เป็นแรงกระตุ้นและสร้างความร่วมมือร่วมใจ ทำการปลูกต้นไม้ทดแทนและต่อเนื่อง บางแห่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ

2.2.2 การปิดป่าชั่วคราว เพื่อฟื้นฟูสภาพของต้นไม้ในป่า มีการประกาศแจ้งเตือนให้เวลาในการเก็บของป่า 2 เดือนบ้าง 3 เดือนบ้าง เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพของป่าชุมชนให้กลับมาดังเดิม

2.3 กิจกรรมด้านการพัฒนา

2.3.1 การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อการศึกษาดูงาน มีการจัดฐานการเรียนรู้เชิงบูรณาการป่าชุมชนกับกิจกรรมธรรมชาติ เพื่อการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกของการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าไม้

2.3.2 การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในป่าชุมชน เช่น ถนน และเส้นทางเดิน เพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาเรียนรู้ มีการวางรูปแบบการปลูกป่า และปรับปรุงบริเวณให้โปร่งตา เรียนรู้ธรรมชาติจากต้นไม้ ปรับปรุงบริเวณศาลปู่ตาให้เป็นระเบียบสวยงาม ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแหล่งจุดบั้งไฟ

2.4 กิจกรรมด้านควบคุมดูแล โดยการกำหนดข้อบังคับป่าชุมชน มีป้ายประกาศข้อบังคับไว้ชัดเจน มีการใช้สถานที่ศาลากลางบ้านเป็นที่ทำการและนัดหมายประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนอยู่เนืองๆ เพื่อรายงานผลและแก้ไขปัญหา

3. ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

3.1 ต้นทุนทางเศรษฐกิจ เกษตรกร การวิเคราะห์ต้นทุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรทั้ง 13 ราย ไม่ได้ดำเนินการตามหลักวิชาการ คณะกรรมการป่าชุมชนต่อต้านทุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ยังไม่มีการลงทุนสำหรับโซนใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ยังคงปฏิบัติตามเดิม เพื่อรักษาป่าให้คงสภาพ

3.2 ทุนทางสังคม แยกเป็นประเด็น ดังนี้

1) ทุมนุญช์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ความสามารถ ทักษะและผู้นำทางสังคม ผู้นำชุมชนที่โดดเด่นมี 3 ป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยการนำของ พระภิกษุ 2 รูป ฆราวาส 1 คน 2) องค์คณะบุคคล ป่าชุมชนที่มีองค์คณะบุคคลเป็นกรรมการ กำกับดูแลรักษาให้คงสภาพเป็นป่าได้อย่างสมบูรณ์ ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) เพื่อสร้างความเข้มแข็งและมีศักยภาพ ในการบริหารจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งใช้กลยุทธ์ให้ราษฎรที่มีที่ดินรอบป่าชุมชนแห่งนี้ สอดส่องดูแล มิให้ผู้ใดมาบุกรุกมี 2 แห่ง คือ คณะกรรมการป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ และป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

2) ทุณสถาบัน คณะกรรมการป่าชุมชนทุกแห่ง มุ่งมั่นในการทำงานตามหน้าที่ของป่าชุมชนอย่างแข็งขัน มีเครือข่ายทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เข้ามาเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาปรับปรุงป่าชุมชนทุกแห่ง เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนให้มั่นคงและยั่งยืน

3) ทุณภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านยางแปลงที่ 1 และ 2 ตำบลบุ่งไหม อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แปลงที่ 1 เป็นป่าช้า แปลงที่ 2 เป็นดอนปู่ตา พื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นป่าช้า เป็นดอนปู่ตา เนื่องจากอาศัยความเชื่อของชาวบ้าน มีความหวาดกลัว ภูตผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณนั้น เชื่อว่าป่าชุมชนทั้งสองแห่งจะคงสภาพความเป็นป่าได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

4) ทุณทรัพยากรธรรมชาติ เป็นป่าชุมชน เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาเรียนรู้เรื่องป่าไม้และธรรมชาติพันธุ์พืชและสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประกอบด้วยป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย และป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีประเด็นสำคัญที่สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ คือ

1. ปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ ปัจจัยด้านระบบการสร้าง ความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินของเกษตรกร มีเอกสารสิทธิที่เป็น โฉนดที่ดิน และเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ป่าชุมชนมีเอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญ ประกอบด้วย น.ส.3 ที่ดิน สาธารณประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าสาธารณประโยชน์ และที่ดินปู่ตา ที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ล.) อยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ที่ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562

1.1 ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุน ที่สำคัญ 2 ทาง คือ (1) ครอบครัวยุคใหม่เป็นรากฐานสำคัญ ในการให้การสนับสนุนความเข้าใจของสมาชิกในครอบครัว (2) การสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุนและสินเชื่อสำหรับป่าชุมชน ทั้งในด้านวิชาการ ด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่า

1.2 ปัจจัยด้านโครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย การปรับปรุงกฎหมายระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ

1.3 ปัจจัยด้านระบบการปลูกและการจัดการ คือ การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ ในการจัดระบบการปลูกและการจัดการดูแลป่าของภาคเกษตร แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ 2 ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ 3 ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

1.4 ปัจจัยด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ เกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกพืชเศรษฐกิจแซมป่าที่ปลูกและมีรายได้จากผลผลิตระยะสั้น ได้ผลผลิตจากไม้ผลที่โตในป่า โดยเฉพาะกล้วยและสมุนไพรมากกว่าไม้ยืนต้น ถึงแม้จะมีโรงงานเพื่อรองรับผลผลิตจากป่าไม้ แต่ยังไม่สามารถที่จะดึงดูดให้เกษตรกรมีการปลูกป่าเพื่อขายได้ เพราะราคาต้นทุนที่ไม่คุ้มกับการลงทุน

1.5 ปัจจัยด้านธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกเกษตรกรปลูกป่าเชิงพาณิชย์ แนวคิดของเกษตรกรต่อผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่ามีความหลากหลาย ได้แก่ เกษตรกรเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกันและมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยป่า กลไกราคาและด้านตลาด ความโปร่งใสของข้อมูล การเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน

2. การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

2.1 กิจกรรมด้านอนุรักษ์ (1) การจัดบุคคลเพื่อเป็นผู้ตรวจสอบ การลาดตระเวน เพื่อป้องกันการรุกราน มีการจัดตั้งราษฎรที่มีที่ดินที่ติดกับป่าชุมชนที่อยู่รอบป่ามาเป็นแนวร่วมในการรักษาป่า มีราษฎรจิตอาสาเป็นราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง (2) การใช้ความเชื่อ ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ พื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นป่าช้า ดอนปู่ตา ในการป้องกันการบุกรุกป่า (3) การทำแนวกันไฟ รูปแบบของแนวกันไฟ เป็นไปตามสภาพของป่าชุมชนแต่ละแห่ง เช่น ใช้วิธีเก็บกวาดเศษใบไม้ที่ร่วงหล่น ใช้วิธีตัดถนนคอนกรีตตัดผ่าน การแผ้วถางเป็นทางเดินเพื่อเป็นแนวกันไฟ (4) การบวชต้นไม้เพื่อการอนุรักษ์และป้องกันการลักลอบตัดฟัน

2.2 กิจกรรมด้านการฟื้นฟู (1) การปลูกต้นไม้ทดแทน บางแห่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ดำเนินการปลูกป่าเป็นประจำทุกปีในหน้าฝน (2) การปิดป่าชั่วคราวเพื่อฟื้นฟูสภาพของต้นไม้ในป่า

2.3 กิจกรรมด้านควบคุมดูแล โดยการกำหนดข้อบังคับป่าชุมชน ป่าชุมชนบางแห่งมีข้อมูลสารสนเทศ มีฐาน (Shelters) การเรียนรู้ และมีกิจกรรมอบรม พัฒนาเกษตรกรและเยาวชน

3. ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

3.1 เกษตรกรทุกรายไม่ได้ดำเนินการตามหลักวิชาการ ส่วนใหญ่เกษตรกรมีการปลูกป่าไม้ มุ่งหวังจะให้ประโยชน์แก่ลูกหลานในอนาคต และปลูกต้นไม้เพราะมีความรักป่าไม้

3.2 ผู้ดูแลป่าชุมชน แนวคิดของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชน มีหลักสำคัญ 2 ประการ คือ ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชนและความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่า อนุโลมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพราะการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน

4. สร้างรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้ คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ เกษตรกร กรรมการป่าชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร 47 ราย บูรณาการรูปแบบนวัตกรรมจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร เป็น “การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง” โดยมีการจัดการ ดังนี้ คือ

1) ปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ ได้แก่ พะยูง ยางนา แดง ตะเคียนทอง ยางพาราและมะค่าโมง เป็นต้น

2) ปลูกพันธุ์ไม้เพื่อบริโภคและใช้สอยปลูกแซมป่าเศรษฐกิจ แบ่งเป็นพันธุ์ไม้เพื่อการบริโภคและการค้า เช่น ผักหวาน มะขามเทศ ลำไย สะเดา ตะขบ แคน มะม่วง ลิ้นจี่ มัน เผือกกล้วย มะพร้าว มังคุด และพืชผักสวนครัว เป็นต้น พันธุ์ไม้ใช้ฟืนและใช้สอย เช่น ไม้ มะฮอกกานี กระถินเทพา กระถินณรงค์ ยูคาลิปตัส เป็นต้น

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา พบว่า กฎหมาย ได้มีพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 (ฉบับที่ 8) พ.ศ.2562 แก้ไขมาตรา 7 สำหรับไม้ทุกชนิดที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน ไม่เป็นไม้หวงห้าม หรือไม้ที่ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำประโยชน์ พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562 มีคณะกรรมการระดับชาติที่เป็นผู้กำหนดและวางนโยบาย คณะกรรมการป่าชุมชนระดับจังหวัดเป็นผู้ให้ความเห็นชอบในแผนงานและโครงการของคณะกรรมการป่าชุมชน การเข้าทำประโยชน์จากไม้ การส่งเสริมการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ โดยมีการทำการสนทนากลุ่ม (focus groups) อบรมให้ความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อลดช่องว่างระหว่างเกษตรกร คณะกรรมการป่าชุมชน มีการทำ MOU (Memorandum of Understanding) และส่งเสริมสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาการและโครงการร่วมกัน ผลได้ทางเศรษฐกิจของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ มีจำนวนน้อยที่ใช้เทคโนโลยีในการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ ขณะเดียวกันความคาดหวังของเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นการลงทุนเพื่อบุตรหลาน รวมถึงเพื่อใช้ประโยชน์ในการรักษาสุขภาพคนในชุมชนในอนาคต ยังไม่อาจสรุปได้ว่า การปลูกป่าดังกล่าวอยู่ในระดับของการปลูกป่าเพื่อยังชีพหรืออยู่ใน

ระดับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ การใช้ประโยชน์จากป่าที่ไม่ได้ประกาศเป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562 ประกอบด้วย ป่าชุมชนของวัดจัดตั้งและปลูกขึ้นเอง บริหารโดยคณะสงฆ์และคณะกรรมการวัด ใช้หลักเมตตาธรรมในการบริหารป่า โดยมีผู้นำและชุมชนแบ่งงานกันให้การสนับสนุนช่วยเหลือวัด มีการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูก เช่น ไม้ประดู่ สัก พะยูง จิก และไผ่ โดยการนำรายได้มาใช้ในการปรับปรุงวัด ส่วนประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากผลผลิตจากป่า ได้แก่ ฟืน ไม้ไผ่ เห็ด หน่อไม้ และเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้, (2562). *คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ*, กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,
- พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อินฺทปญฺโญ). *การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน*, วารสารปัญญาภิธาน ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2559).
- พระมหาวิมลนา ปญญาทีโป (คำเคน), *รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ*, Research and Development Journal Suan Sunandha Rajabhat University Vol. 11 No.1 (January-June) 2019 สืบค้นเมื่อ 30 ธันวาคม 2565.
- ราชกิจจานุเบกษา, *พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2562 มาตรา 7*, เล่ม 136 หน้า 107 ตอนที่ 50 ก 16 เมษายน 2562
- สมยศ พุ่มพัว, (2557), *การวิเคราะห์ระบบสังคมเกษตร*, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- สทธีร์ ศิริวรรณ, ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมทรัพยากรป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี, บรรยายเรื่อง “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2562 มาตรา 7”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, 24 พฤษภาคม 2565
- สุนทร สุริยะรังสี, *แนวปฏิบัติและกระบวนการเพิ่มรายได้เกษตรกรวิถีพุทธของเครือข่าย*. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ 20 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2563), หน้า 26 - 27. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2565
- Don Gilmour, Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2006, p.45-50.
- <http://www.fao.org/3/a-i5405e.pdf>
- <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/theory-developed-forest-restoration.html>. สืบค้นเมื่อ 19 กันยายน 2565